

LA TRADUCCIÓ CATALANA ALS ANYS SEIXANTA: EL COMBAT ENTRE MANUEL DE PEDROLO I LA CENSURA*

*CATALAN TRANSLATION IN THE 1960S: THE BATTLE BETWEEN
MANUEL DE PEDROLO AND CENSORSHIP*

LARA ESTANY

Universitat Autònoma de Barcelona

Grup d'Estudi de la Traducció Catalana Contemporània (GETCC)

Dept. de Traducció, Interpretació i Estudis de l'Àsia Oriental

Facultat de Traducció i Interpretació, Edifici K

Pl. del Coneixement s/n, 08193, Bellaterra

Lara.Estany@uab.cat

ORCID ID: 0000-0002-5100-8008

Resum

A l'inici de la dècada de 1960, després de més de vint anys de prohibicions, la traducció catalana va experimentar un augment sense precedents. Nombrosos editors i escriptors es van immernir en la tasca de recuperar el fons literari, que es trobava devastat, per mitjà de la creació d'obra autòctona i, sobretot, de la traducció. Manuel de Pedrolo va ser un dels traductors més prolífics del període en el camp de la narrativa i, també, a causa de les tendències polítiques i literàries, un dels més vigilats. Aquest article ofereix una anàlisi dels processos de censura que van patir algunes de les traduccions de Pedrolo mutilades al llarg de la dècada de 1960, que il·lustren el funcionament de la maquinària censora i posen de manifest l'aversion generalitzada de l'administració envers el traductor.

Paraules clau

Manuel de Pedrolo, censura franquista, traducció catalana, anys seixanta

Abstract

In the early 1960s, after more than 20 years of prohibitions, Catalan translation experienced an unprecedented upswing. Numerous publishers and writers immersed themselves in the task of reviving the literary heritage, which had been devastated, by creating local works and especially through translation. Manuel de Pedrolo was one of the most prolific translators of the period

* Aquest article s'inscriu en el Grup d'Estudi de la Traducció Catalana Contemporània (GETCC) (2017, SGR 1155).

in the field of fiction, and due to his political and literary tendencies, he was one of the most carefully watched. This article analyses the censorship processes applied over censored works that Pedrolo translated throughout the sixties, which illustrate how the censor machinery operated and show the administration's widespread aversion towards the translator.

Key Words

Manuel de Pedrolo, Francoist censorship, Catalan translation, the 1960s

La Guerra Civil i el seu desenllaç van interrompre la continuïtat de la tradició editorial catalana per mitjà de la repressió política i, sobretot, de la implantació de la censura. Des del final del conflicte, la llengua va ser relegada de la vida pública i la traducció va esdevenir una activitat prohibida, considerada fins i tot subversiva. En aquest sentit, les directrius del règim es van mantenir fermes i, en pocs anys, el llibre català es va convertir en un objecte de col·leccionista que arribava a una part molt escassa de la població, gràcies a unes poques edicions exigües i a uns escassos tiratges de bibliòfil. Així mateix, les reformes socials i institucionals que es van portar a terme al principi dels anys seixanta van sacsejar les bases de la censura, van afavorir la represa de la traducció catalana i, de retruc, van permetre la recuperació gradual de la llengua en el camp de la cultura. En aquestes circumstàncies, molts editors van començar a incorporar obres estrangeres als catàlegs, de manera que no només van impulsar l'enriquiment del fons editorial català —a aquelles altures, molt debilitat—, sinó que també van promoure l'entrada de la literatura i el pensament contemporanis. La situació d'eufòria que vivia el sector del llibre a causa de les reformes polítiques va esperonar fins i tot algunes editorials a crear col·leccions formades exclusivament —o gairebé— per obres estrangeres.

1. LA CENSURA A LA DÈCADA DELS SEIXANTA

A l'inici de la dècada de 1960 es va fer evident el fracàs d'alguns ideals falangistes de la primera postguerra, atès que l'estructura de mesures

repressives que el règim havia aplicat al llarg de més de vint anys tenia cada vegada més detractors. La desestabilitat econòmica, juntament amb la pressió internacional i la mala reputació que la censura havia adquirit entre els països democràtics (per tractar-se d'una pràctica pròpia d'un règim dictatorial) van exigir un canvi d'estratègia. L'any 1962 Manuel Fraga Iribarne va ser nomenat cap del Ministerio de Información y Turismo (MIT) i es va convertir en un dels principals representants del «sector reformista» del règim. Aquesta tendència propugnava petites reformes institucionals amb l'objectiu d'adequarlo a allò que els canvis econòmics i socials exigien: l'Estat va obrir les portes al turisme, als costums estrangers i a l'economia exterior. Es tractava d'una estratègia política que va donar un aire de modernitat sense canviar, en realitat, gaires coses: «malgrat que, des del 62, es modificaren alguns criteris del règim pel que fa a la permissivitat respecte a l'edició catalana, no hem de ser gaire optimistes» (GALLOFRÉ 1991: 573).

El gir aperturista de Fraga va precedir un període excepcional, durant el qual es van traduir títols que fins aleshores havien estat prohibits. Aquesta traducció intensiva va significar un impuls incontestable, que va revitalitzar els professionals relacionats amb el món del llibre: escriptors que es convertien en traductors, editors que llançaven col·leccions precipitadament per introduir títols estrangers, autors que es dedicaven a l'obra pròpia... La doble faceta d'escriptors-traductors defineix la trajectòria d'intel·lectuals com Maria Aurèlia Capmany, Ramon Folch i Camarasa, Joan Oliver o Manuel de Pedrolo. Tot plegat va convergir en una atmosfera d'optimisme i de dinamisme, el resultat de la qual no va trigar a fer-se visible. A mitjan anys seixanta, el pes de la traducció era tan gran que el nombre d'obres traduïdes fins i tot superava el de les obres autòctones, tal com mostra la taula, elaborada per Francesc VALLVERDÚ (1975: 106):

Taula 1. Francesc Vallverdú¹

Any	Nombre total de llibres publicats en català	Nombre d'obres traduïdes	Percentatge de traduccions respecte al total publicat
1960	183	10	5.50 %
1962	270	49	18.20 %
1963	309	131	42.40 %
1964	368	186	50.50 %
1965	430	236	54.90 %
1966	548	207	37.80 %
1967	469	171	36.46 %
1968	460	143	31.08 %
1969	393	113	28.75 %

En només mitja dècada, el percentatge de traduccions respecte al total d'obres publicades va experimentar un salt espectacular: mentre que el 1960 es van publicar un total de 183 llibres en català, dels quals només deu eren traduccions, el 1965, dels 430 llibres publicats, 236 eren traduccions; és a dir, es va passar d'un 5,5 % de traduccions a un 54,9 %. El salt va ser més pronunciat al principi de la dècada —sobretot del 1962 al 1963— i més moderat posteriorment. L'augment del 50,9 % cap al 1965, el punt de màxim auge de les traduccions, és indicador de dos fets inherentment vinculats: en primer lloc, la censura, que havia suavitzat les mesures repressives aplicades a la traducció, va deixar de percebre-la com una activitat nociva i il·lícita; i, en segon, l'assimilació del pensament estranger com a propi ja era, en efecte, una realitat.

Tot i que van ampliar-se els marges, al llarg de la dècada la censura va continuar funcionant sota els mateixos criteris.

1. El treball no inclou les xifres de l'any 1961.

2. MANUEL DE PEDROLO, TRADUCTOR

Manuel de Pedrolo va ser un escriptor especialment perseguit per la censura per les seves opinions polítiques, moral i ús d'un llenguatge «indecorós» (VAN DEN HOUT-HUIJBEN 2015).² Va tenir, de fet, un començament difícil, tot i que al llarg dels anys cinquanta i a l'inici dels seixanta va publicar unes quantes novel·les a Selecta (1953, 1955), Albertí (1954, 1955), Moll (1957, 1960) i Nova Terra (1961). L'any 1963, després d'obtenir el premi Sant Jordi amb la novel·la *Balanç fins a la matimada* (1953),³ Selecta la va presentar a censura i la va publicar. Aquesta realitat, per descomptat, no passava per alt a l'autor, tal com exposa a una carta dirigida al periodista i crític Josep Faulí el 18 de juny de 1972:

La llàstima és que no pugui publicar les novel·les que he escrit durant els darrers anys, pràcticament totes tombades per la censura (set de prohibides). Sempre m'he trobat amb aquesta pega, però mai com ara. Probablement perquè jugo més fort que no jugava aleshores i cada cop, doncs, molesto més el sistema. En termes personals, això es tradueix en un cert desassossec en adonar-me que crítics i lectors es veuen obligats a considerar encara la mena de novel·lística que era o podia semblar fa deu o quinze anys enrere (GARCIA 1997: carta CCCXIII).

En el cas de Pedrolo, com d'altres escriptors, l'obtenció de premis literaris va condicionar, en major o menor mesura, la concessió d'autoritzacions, com va ocórrer amb la novel·la *Cendra per Martina* (1952), que va ser prohibida dues vegades (el 1953 a Selecta i el 1958 a Aymà), que el 1960 va ser autoritzada amb nombroses supressions, i que el 1966 va guanyar el Premi Lletra d'Or, després que Aymà la publicés l'any 1965.⁴ Un altre exemple és el de l'obra *Estrictament personal* (1954), que, a diferència dels dos casos anteriors, no va haver d'esperar tant per veure la llum: va ser guardonada amb el premi Joanot

2. Al Corpus Literari Digital de la Càtedra Màrius Torres de la Universitat de Lleida, es poden consultar tots els expedients de censura de l'obra de creació pedroliana.

3. L'any 1953 correspon a la data de redacció de l'obra.

4. Pedrolo finalment «només» va haver de reescriure l'escena d'una violació per ordre delsensors.

Martorell i el 1955 va ser publicada per Selecta (si bé amb quaranta-quatre fragments censurats).

Bona part de l'obra de l'autor va restar inèdita força anys, a l'espera de l'aprovació de la censura, o va ser publicada amb bastants supressions. La literatura de Pedrolo era intrèpida, inusual, i destacava per «l'agosament i la llibertat amb què [...] tracta tot de temes que de cap de les maneres no eren habituals a la literatura catalana d'aleshores, ni a la publicada ni a la inèdita, pel que s'ha vist després» (COCA 1991: 47-48).

Al final dels anys cinquanta i a l'inici dels seixanta, Pedrolo va començar a mostrar un interès especial per la novel·la nord-americana contemporània, que també va manifestar en la faceta de traductor. De les vint-i-quatre novel·les que va traslladar al català al llarg de la dècada, la majoria pertanyen a aquesta categoria i, de fet, es va convertir en un dels principals impulsors de la novel·la negra nord-americana a Catalunya. En una carta del 21 de maig de 1951, el traductor explica al seu amic Ricard Orozco el motiu de la influència que havia exercit en ell William Faulkner des que, al voltant de 1940, la lectura de l'autor estatunidenc (PARCERISAS 2007) el va introduir en el gènere de la novel·la negra:

He llegit l'últim Sobre [es refereix a una publicació que editava Orozco] amb el mateix plaer que de costum. Interessant, entre altres coses, l'article sobre Faulkner. Per cert, que m'han sorprès les breus paraules que tu li dediques: «cuando ya su obra nos dice muy poco», escrius. A mi és un home que continua interessant-me molt, assenyalamment per la seva tècnica. Rarament he vist una més perfecta adequació entre el fons i la forma. Quan vaig llegir-lo per primera vegada, deu fer dotze o tretze anys, fou per a mi una revelació semblant a la que havia estat Dostoievski quan finia el batxillerat. Amb ell, amb Faulkner, vaig descobrir per primer cop la novel·la americana, de la qual no sabia res. Amb el temps, havia de convèncer-me que el nostre segle seria el dels narradors americans. Steinbeck, Caldwell, Hemingway, Dos Passos, Stein (PEDROLO: 143).

En definitiva, la fama subversiva de Pedrolo no va contribuir a establir una bona relació amb la censura, ni va fer que les seves traduccions fossin ben vistes pelsensors, tal com mostren els expedients de censura custodiats a l'Archivo General de la Administración (AGA),

a Alcalá de Henares. Alguns dels processos es van resoldre amb pres-tesa i sense grans contratemps, però n'hi va haver d'altres que van requerir uns tràmits enrevessats i diversos mesos o, fins i tot, anys.

3. TRADUCCIONS RETALLADES DE MANUEL DE PEDROLO SOTA EL SISTEMA DE CONSULTA PRÈVIA⁵

L'execució de les retallades per mitjà del bolígraf vermell va ser una pràctica habitual des del final de la guerra, de manera que moltes ve-gades els textos resultaven mutilats. El compliment de les consignes era competència dels editors, que eren prou conscients, sobretot els primers anys, que si no feien cas de les advertències dels censors, les conseqüències podien ser fatals, a nivell econòmic i, fins i tot, judicial.

El 30 de març de 1963 Edicions 62 va tramitar el permís de l'obra *Parany per a una noia*, de Sébastien Japrisot. Constituïa una novetat, atès que no havia estat traduïda a cap altra llengua de l'Estat (no va ser editada en castellà fins al 1983, per l'editorial Forum). La lectura va ser designada al lector Manuel Pinés (SOPENA 2013), que el 16 d'abril va redactar l'informe següent:

(C). - Novela de crimen o «suspense», con mucho problema de amnesia, escisión de la personalidad y consiguiente intriga, que no justificaría ningún reparo, si el ambiente en que se mueven los personajes no fuese, como es, marcadamente libertino.

A pesar de la desevoltura narrativa en algunos pasajes, como por ejemplo en las páginas 10-41-43-58-61 y 82, se podría autorizar la publicación suprimiendo en la traducción lo tachado con lápiz rojo en las páginas 63-84-85-91 y 103 y atenuando lo acotado. No tiene tendencia política.⁶

El Director General de Información va enviar una notificació als edi-tors, tal com era habitual en aquests casos, per fer-los saber les condi-

5. En aquest apartat no hi consten totes les traduccions, tan sols les més paradig-màtiques. Per consultar-ne la llista completa, vegeu l'Annex «Traduccions censurades de Manuel de Pedrolo».

6. AGA, SC, expedient 1971, caixa 21/14495.

cions que havien de complir si volien obtenir el plàcet. L'autorització quedava supeditada, doncs, a la supressió dels fragments que havia assenyalat Pinés i que, a més, vulneraven la moral sexual:

En contestación a su instancia de 30 de marzo de 1963, me complace comunicarle que la obra titulada «Parany per a una noia» de la que es autor Sébastien Japrisot, podrá ser autorizada, previa presentación de las galeradas impresas, por las que pueda comprobarse la supresión de los pasajes señalados en las páginas 63, 84, 85, 91, 103, del ejemplar original adjunto. [...] Madrid, 22 de abril de 1963. (Ibídem)

Tot seguit contraposem dos exemples de l'original i la traducció, a fi de mostrar un tast del resultat de la novel·la després del pas per la censura:

Taula 2. Fragments contraposats de *Parany per a una noia*

<i>Piège pour Cendrillon</i> (1962)	<i>Parany per a una noia</i> (1963)
(p. 82) Il me repoussa brutalement sur le lit. Je voulus écarter cette main qui remontait sur mes jambes , c'est lui qui écarta la mienne, et il me fit mal.	(p. 24) M'empenyé brutalement contra el llit. Volia allunyar-li la mà [...], però fou ell qui separà la meua i em féu (sic) mal.
(p. 113) Mi prétendait qu'il était beau et inoffensif. La nuit, Do était trop proche pour ne pas l'entendre gemir dans les bras de l'énergumène. Elle en souffrait comme d'une jalousie, en sachant que c'était un sentiment beaucoup plus simple. Elle fut presque heureuse les voir où Mi lui demanda si sa chambre a l'hôtel Victoria était toujours louée: elle voulait y passer la nuit avec un autre garçon. La chambre était payée jusqu'à fin mars. ⁷	(p. 34-35) Mi preten[...]ja que era bell i inofensiu, [...] però ella gairebé va sentir-se feliç el dia que la noia li preguntà si encara tenia llogada la cambra de l'hotel Victòria: volia utilitzar-la. L'habitació estava pagada fins a finals de març. ⁸

7. Sébastien Japrisot, *Piège pour Cendrillon*, París: Éditions Denoël, 1965.

8. AGA, SC, expedient 1971, caixa 21/14495.

El 5 d'agost l'agent editorial Bernardo Crespo, en representació d'Edicions 62, va tornar el text traduït segons les consignes de Pinés, i en una nota, mecanografiada pel mateix lector al capdamunt de l'informe, datada el 17 d'agost, hom pot verificar que «la traducción de las galeradas respeta correctamente las tachaduras». (Ibídem) El 1963 l'obra de Japrisot va esdevenir el primer volum de La Cua de Palla.

El 9 de febrer de 1965, Edicions 62 va emetre a censura la instància per a *Senyor de les mosques*, de William Golding. El procés de la publicació no va ser senzill, sinó que va esdevenir força incoherent. En un principi, va ser aprovada per mitjà d'un informe favorable, el qual, fins i tot, en reconeixia la qualitat assagística: «Novela alegórica que contituye un certero estudio de psicología infantil, escrita en un lenguaje limpio y exento de crudezas, por lo que no cabe oponerle reparos de ninguna especie».⁹

Per motius que queden fora del nostre abast, la superioritat, que no devia quedar gaire convençuda, va demanar a un altre lector que redactés un nou informe. El nou censor va escriure un judici diametralment oposat a l'anterior, que desaconsellava la publicació de la novel·la pel fet que, «aunque la obra responde a una pel[í]cula, es totalmente negativa para niños y adolescentes y no es oportuno autorizar su traducción en castellano o en catalán» (Ibídem). Aquesta resolució del 9 de març és la que va prevaldre, i així ho va informar el Director General als editors el 10 de març. Aquest cop, tanmateix, van perseverar, i el 31 de març Ramon Bastardes va fer arribar un recurs de revisió que enaltia la qualitat literària del text i de l'autor:

Para su consideración, adjuntamos una cubierta de uno de los libros pertenecientes a dicha colección [El Balancí], con la relación de títulos [...], todos ellos de gran categoría literaria, cuyos autores, universalmente conocidos, poseen un indiscutible prestigio dentro de la narrativa contemporánea. (Ibídem)

Arran d'aquesta iniciativa, va obrir-se una fitxa de revisió el 5 d'abril. El lector 13 va ser el responsable de valorar l'obra, amb unes direc-

9. AGA, SC, expedient 1060, caixa 21/15908.

trius que, suposem, ja li havien estat marcades. El 27 d'abril va expedir l'informe següent:

(I) Esta novela, bien construida y bien escrita, relata, quizá con excesiva crudeza, los resultados a que conduce una niñez abandonada a sus propios recursos en una isla desierta sin orientación alguna superior; ello la lleva a una exacerbación de lo que en el ser humano hay de primitivo y salvaje: a la lucha y a la crueldad. No hay en la novela nada soez, ni de su lectura se obtiene ninguna consecuencia inmoral: quizá en el fondo todo lo contrario.

RESULTANDO: A juicio de este lector [que] esta obra Puede autorizarse. (Ibídem)

El Jefe de Sección es va mostrar «confome», tal com ratifica una nota al marge, i el 30 d'abril va emetre la resolució definitiva, cossignada pel Director General: «Vistos los informes se propone modificar la anterior resolución autorizando la publicació[ón]». (Ibídem) Autoritzada en edició «no infantil ni juvenil», el 1966 va esdevenir el volum 16 d'«El Balanci».

L'11 d setembre de 1965 Edicions 62 va emetre la petició per a tres obres de John Dos Passos: *El paralel 42* (que havia estat importada en castellà el mateix any), *L'any 1919* i *Diner llarg*. Dos mesos més tard, el 7 de desembre, un lector anònim va elaborar un informe extensíssim, del qual destaquem els paràgrafs següents:

(C). Esta trilogía, que consta nada menos que de 1230 páginas, constituye en cierta manera una crónica de la sociedad norteamericana en el periodo que va de finales del siglo pasado al primer tercio del siglo actual. [...] El autor carga las tintas al describir las miserables condiciones de vida de la clase obrera, hace historia de los primeros pasos del sindicalismo norteamericano, relata las luchas sociales contra el capitalismo y se hace eco del impacto de la revolución rusa y de la difusión de la doctrina marxista entre la clase obrera norteamericana.

Entendemos que aunque es evidente el radicalismo izquierdista del autor y su intención de fustigar a la clase capitalista norteamericana, a la que retrata con trazos a menudo caricaturescos, los problemas que discute están actualmente superados en su país y en el mundo, pues se refieren a una época de socialismo romántico que difícilmente

encuentra paralelo en la situación actual. Por ello no creemos que resulte muy convincente para el hombre de hoy el halo romántico con que pretende envolver a los revolucionarios de esa época, sin embargo reciente.

Hay una segunda faceta importante en la novela, y es la sexual, que salta constantemente en el texto. Pero el tratamiento dado por el autor a las escenas amorosas es delicado, dentro de su crudeza, y no se complace en descripciones escabrosas ni fuerza nunca el relato para llegar a situaciones sexuales extremas. Por otra parte, el elevado nivel literario de la obra exc[us]a en cierto modo el considerar con demasiado rigor esta faceta de la obra. Se han efectuado las siguientes tachaduras: Parte I: págs. 30-43-112-337. Parte II: págs. 72-118-325-334. Parte III: págs. 162203-219-275. PUEDE PUBLICARSE.¹⁰

El 9 de desembre Antonio Fajardo va signar una nota al marge de l'informe, en la qual recomanava «pedir texto traducido» (Ibídem). El Director General es va limitar a demanar-lo sense avisar els editors de les supressions indicades pel lector. Malgrat que la primera instància incloïa les tres obres, la següent, del 2 de setembre de 1966, només contenia la traducció d'*El parallel 42* (les altres dues no van ser presentades, també per Edicions 62, i separatament, fins al 1967). El 5 de setembre, doncs, Mampel va revisar la galerada i va redactar un veredict, al capdavant de l'informe anterior, en el qual advertia que

La versión catalana sólo contiene la primera parte del original. Contrastadas las tachaduras efectuadas por el Lector 31, opino que deben suprimirse los párrafos señalados en las págs. 15 y 25 por antiteológicos, y el de la p. 60 por inmoral. ACONSEJABLE con tachaduras. (Ibídem)

Tanmateix, una altra nota escrita a mà, signada per Fajardo, diu: «Releídas con el lector 17 no parece realmente necesario aconsejar esas supresiones». (Ibídem) Sembla, per tant, que l'obra de Dos Passos va publicar-se íntegra, el 1966, com a volum 24 d'«El Balanci».

10. AGA, SC, expedient 6635, caixa 21/16578. La trilogia a què es refereix el lector és l'*U.S.A. Trilogy*.

El febrer de 1966 l'editorial Roca va tramitar una instància per a *La nit es mou*, de Henri Michaux. El primer informe, de Manuel Pinés, n'aconsellava l'aprovació amb una supressió:

(C).- El lector no encuentra que para autorizar la obra haya que suprimir más que las palabras subrayadas en rojo en la página 49, ya que las dedicadas al tema de la toxicomanía, que empiezan en la 35 y pudieran representar un peligro como excitantes de la curiosidad en los no iniciados, no disimulan la repugnancia del autor por la droga, que confiese haber probado.

Como por lo demás el precio previsto para la obra, el volumen reducido de su tirada y el estilo hermético de sus vagas alusiones la convierten en libro de minorías, el suscrito opina que no hay peligro en autorizarla con la tachadura antes dicha.¹¹

Atès que el cap de secció no devia considerar la frase assenyalada per Pinés prou perillosa per censurar-la, el 21 de febrer va demanar a Mampel que expedís un segon dictamen. Malgrat que l'argumentació és molt similar a la del primer, inclou unes paraules dedicades a Pedrolo que fan palesa la «deferència» amb què era tractat l'escriptor, i que val la pena de reproduir:

(C).- Este engendro está escrito en estilo simbólico, pero tan simbólico que resulta difícilísimo desenterrar la idea intencional del autor. Yo entiendo que es el grito del hombre, inconformista, roído por la angustia vital, que se rebela airadamente contra las incongruencias que le rodean. La traducción es del «amigo» Pedrolo, lo cual podría dar pie a otras interpretaciones torcidas. Pero atendiendo a que el autor es francés y a que estas posibles interpretaciones tendenciosas entran casi en la categoría de los futuribles filosóficos, estimo que puede autorizarse la presente obra. Hay un estudio sicológico-fisiológico del amor y del acto carnal (pág. 35-45). Si bien es muy realista, no puede tacharse de pornográfico. Por todo lo cual mi dictamen resulta ser: AUTORIZABLE. (Ibídem)

11. AGA, SC, expedient 1384, caixa 21/17111. Les «palabras subrayadas en rojo» a què es refereix Pinés són: «Què, encara marxa això de la **venda de segells per al més enllà?**»

Així que el vistiplau va ser ratificat per Fajardo l'1 de març, l'obra va aparèixer íntegra a la col·lecció «Beatriu de Dia» (número 4) el mateix 1966.

4. TRADUCCIONS RETALLADES DE MANUEL DE PEDROLO SOTA EL SISTEMA DE CONSULTA VOLUNTÀRIA¹²

El 18 de març de 1966 Fraga Iribarne va impulsar la Llei de Premsa i Impremta, coneguda també com la Llei Fraga, que substituïa la d'abril de 1938 i que, teòricament, alleujava la censura prèvia de qualsevol tipus de publicació editorial i periodística. Aquesta proposta va permetre una certa ampliació de la llibertat d'informació en llibres, diaris i revistes, tot i que encara presentava restriccions importants: a partir d'aleshores ja no se censurava, sinó que s'«aconsellava» el sotmetiment dels textos a l'anomenada «consulta voluntària». Cal considerar aquest canvi com una estratègia que el govern va fer servir per mitigar la mala reputació de la censura, la qual no ajudava al projecte de modernització del règim, tot i que també pot contemplar-se com «un subterfugio que Fraga y su cuñado Robles Piquer consideraban un progreso liberal» (MORÁN 2014: 624).

L'aparent liberalisme de la nova llei va provocar que els editors vigilessin amb més rigor encara els escrits que presentaven, prèvia autocensura dels originals i les proves per tal d'evitar possibles sancions. Es mantenien les normes i els criteris de censura prèvia, els preceptes havien de ser igualment respectats, «i no cal dir que si l'editor no feia gens de cas d'aquestes disposicions, corria el risc que li segrestessin el llibre, un cop distribuït, i li fessin un procés» (ARBONÈS 1995: 88). De fet, aquest era el principal temor dels editors, per tal com la retirada d'un tiratge complet que ja es trobava en circulació podia suposar una pèrdua econòmica de vegades devastadora. Tot i que n'hi va haver que es van arriscar a no presentar els escrits a censura i els van lliurar

12. En aquest apartat no hi consten totes les traduccions, tan sols les més paradigmàtiques. Per consultar-ne la llista completa, vegeu l'Annex «Traduccions censurades de Manuel de Pedrolo».

directament a dipòsit, la major part van preferir sotmetre'ls a la consulta voluntària: en qualsevol moment, la Junta de Censura podia requisar els exemplars publicats que no havien estat consultats.

En trobem un cas destacat en l'obra *L'any 1919*, de John Dos Passos,¹³ que Edicions 62 va presentar a censura a mitjan març de 1967, acompanyada, aquest cop, de la galerada de la traducció. Mampel va fer-se càrrec de l'avaluació el 29 de març:

(C). Libro con marcada tesis antibélica. Se compone de varias narraciones entrelazadas, situadas todas ellas en la Primera Guerra Mundial, y unidas por una especie de noticiarios de guerra hartos pintorescos.

Pinta las brutalidades que se cometen en la guerra con brochazos gordos y hasta macabros, la inutilidad de las vidas sacrificadas, y la ruina psicológica de los supervivientes. Pero donde más recarga las tintas es en que la guerra destroza la moral y las buenas costumbres. Abundan las prostitutas y las mujeres «fáciles», y la mayoría de las escenas terminan en la cama. Las mujeres que quedan [e]mbarazadas emplean toda suerte de artilugios para provocar el aborto, suicidándose cuando no lo consiguen. También hay escenas de homosexuales. Resulta imposible efectuar tachaduras. En mi opinión esta novela resulta ser: NO AUTORIZABLE.¹⁴

En un segon informe, del 5 d'abril, Manuel Pinés no corroborava estrictament el primer dictamen, però tampoc no el contradeia de manera conclouent:

(I). [...] Abundan en el ambiente desmoralizado de la retaguardia parisina las libertades de índole galante presentadas por el autor en una forma crudamente directa, como cuando, en la página 35, rehusa la esposa consumir el matrimonio hasta haber hallado alguna manera de evitar el temido embarazo, o cuando, en la 42, comete Dick adulterio con la esposa del Pastor amigo, o cuando, en la 64, reclama la mujer precauciones contra el riesgo de embarazo, o cuando, en la 75, se afir-

13. Recordem que Edicions 62 ja havia demanat el permís de *L'any 1919*, junta-ment amb el d'*El paralel 42* i *Diner llarg*. Tot i que en els tràmits de 1965 la resolució va ser favorable, i que el Director General en va condicionar l'autorització definitiva a la presentació dels textos traduïts, a l'últim Crespo només va trametre el d'*El paralel 42*.

14. AGA, SC, expedient 2228, caixa 21/18006.

ma que había once mil putas por las calles de Marsella. Crudezas de otro orden se pueden ejemplificar con la de la página 236, en la que refiere cómo sus raptos mutilaron de un tajo la virilidad de un leñador levantisco, enfrentado con los poderosos industriales madereros norteamericanos y lo colgaron luego de un farol. Como en casi toda la obra de este notable escritor, predomina también en el calidoscópico anecdotario MIL NOVECIENTOS DIECINUEVE el tono antimilitarista y antibelicista en lo tocante a la guerra [...].

La obra, sin embargo, no puede calificarse de pornográfica, ni su pacifismo proletarizante resulta tan violento que neutralice el renombre literario del autor hasta el punto de justificar una negativa categórica a la difusión de su producción entre los lectores españoles. La Superioridad, con mejor criterio, resolverá. DUDOSO. (Ibídem)

La «Superioridad», després de fer balanç, va resoldre que la novel·la de Dos Passos no podia rebre el plàcet i l'endemà, el 6 d'abril, va anunciar a l'editorial que «no es aconsejable la edición de la obra [...]» (Ibídem). Ramon Bastardes va presentar un recurs de revisió el 21 d'abril, en el qual no falten les mostres d'estupefacció que havia provocat el veredict de denegatori:

Nos ha sorprendido mucho el recibir su comunicación núm. 2228-67 con fecha 6 de abril, donde se nos aconseja la no publicación de la obra L'ANY 1919 de John Dos Passos.

Esta obra fue presentada con otra del mismo autor, Paralel 42 y después de lo cual, se nos envió una comunicación exp. 6635-65, con fecha de 10 de diciembre de 1965, en la que se nos ped[í]a la traducción de dichas obras.

Así, con fecha 18 de marzo pasado presentamos dos juegos de galleradas de la traducción de L'ANY 1919, para tal efecto. Naturalmente, no es necesario explicarle nuestra extrañeza al recibir su comunicación denegando totalmente nuestra edición. Más aún, cuando nosotros habíamos empezado a tirar la obra, confiando en su escrito [...].

En consecuencia y por todo lo indicado, esperamos obtener con la mayor brevedad posible, una respuesta favorable a nuestra solicitud. (Ibídem)

Arran de l'al·legat, el Jefe de Sección va tornar a demanar a Mampel (que ja l'havia vetat categòricament en el primer informe) una valora-

ció. Devia advertir-lo de la inconveniència de dictaminar una altra prohibició, atès que aquest cop, i en contra de la seva voluntat, el censor va limitar-se a indicar unes quantes pàgines amb passatges subratllats:

(C).- Novela. Tesis antibélica. Se narra la «vida y milagros» de varias mujeres que en circunstancias normales hubieran sido decentes, pero la guerra las arrastró por caminos de pecado. Se intercalan una especie de noticiarios de guerra —la del 14— con una larga lista de estragos y destrozos producidos por la guerra.

Toda la acción se desarrolla dentro de una atmósfera sensual. Sigo opinando que no debiera publicarse esta novela, pero haciendo uso de un criterio anchísimo quedará menos sucia efectuando tachaduras en las pgs. 13, 14, 35, 42, 64, 67, 191, 192 y 199. AUTORIZABLE con tachaduras. (Ibídem)

Una nota escrita a mà sobre el mateix informe, signada el 12 de maig, ratificava la sentència de la manera següent: «Vistos los antecedentes del expediente, aconsejable la Autorización, con las supresiones indicadas en el precedente informe». (Ibídem) El Director General, doncs, va enviar una comunicació als editors, a fi de notificar-los les noves condicions («se aconseja la supresión de los pasajes 13-14-35-42-64-67-191-192 y 199») (Ibídem), i l'1 de juliol Bastardes va fer efectiu el dipòsit. Com sigui que la superioritat volia assegurar-se que les tisorades s'havien dut a terme correctament, el 4 de juliol encara va encomanar-ne la revisió a un tercer lector, anònim:

Esta novela, ya en cierto modo antigua, del famoso autor norteamericano, cumple los mismos requisitos de fondo y forma que su notable obra «El paralelo 42». Sigue el mismo m[é]todo de acontecimientos, si bien en cierto modo vinculados, disgregados y m[ú]ltiples, con durezas de expresi[ó]n en fondo y forma, pero que en ninguna manera llegan propiamente a lo pornográfico. [...] con tod[o] eso, por la antigüedad de la obra, por la fama del autor, y sobre todo porque la novela no es susceptible de encajarse en ninguna de las infracciones punibles del C[ó]digo Penal vigente, creemos que [ha]ya (sic) que autorizar la difusión y aceptar el depósito. (Ibídem)

La purga va ser, per tant, ratificada. A fi de mostrar-ne el resultat, confrontem alguns dels passatges mutilats a la galerada amb els corresponents de la versió definitiva:

Taula 3. Fragments contraposats de *L'any 1919*

<i>L'any 1919</i> (galerada)	<i>L'any 1919</i> (1967)
<p>(p. 14) —Que se'n vagi al diable — contestà Joe —. Estic decidit a deixar aquest ofici. Passi el que passi i siguis on siguis, al mariner sempre li toquen les de perdre. No és així, Tin[y]?</p> <p>—No sé... Deu lliures! Li hauria de caure la cara de vergonya, a aquest fotut marieta! D'això sí que se'n diu un corruptor. Saps què hauries de fer? Tornar a l'hotel amb un parell de companys i fer-lo cantar. A Dover n'hi ha més d'un que paga sense haver arribat tan lluny. Vénen a passar les vacances i persegueixen [e]ls nois de[l] balneari. Jo li faria xantatge, Yank.</p>	<p>(p. 27) —Que se'n vagi al diable — contestà Joe —. Estic decidit a deixar aquest ofici. Passi el que passi i siguis on siguis, al mariner sempre li toquen les de perdre. No és així, Tiny?</p> <p>—No sé... Deu lliures! [...] Saps què hauries de fer? Tornar a l'hotel amb un parell de companys i fer-lo cantar. [...] Jo li faria xantatge, Yank.</p>
<p>(p. 67) Al cap d'una estona la noia es va trobar bevent la darrera copa de vi en una habitació freda i desordenada de Patchine Place, a la qual havien pujat per tres trams d'escales de fusta molt brutes. El xicot començ[à] a fer-li l'amor i quan ella va objectar que tot just feia set hores que es coneixien, Don va dir-li que allò era un altre estúpid prejudici burgès del qual li calia deslliurar-se. La noia li va preguntar sobre els mètodes anticoncepcionals i ell va assegurar-se al seu costat i, durant mitja hora, li explicà que Margaret Sanger era una gran dona i que el control de la</p>	<p>(p. 124) Al cap d'una estona la noia es va trobar bevent la darrera copa de vi en una habitació freda i desordenada de Patchine Place, a la qual havien pujat per tres trams d'escales de fusta molt brutes... [...]</p>

(*Continua*)

(Continuació)

L'any 1919 (galerada)	L'any 1919 (1967)
<p>natalitat era la benedició més gran de la humanitat des de la invenció del foc. Quan el xicot recomençà a fer-li l'amor com si fos la cosa més natural del món, ella li va permetre que la despulés entre rialles i rubors. Ja eren les tr[e]s quan Eveline, que se sentia dèbil, bruta i culpabl[e], tornà a la seva habitació del Brevoort. Va prendre's una gran dosi d'oli de ricí, es va ficar al llit i es passà tota la nit pensant què diria a Freddy. S'hi havia citat per sopar a les onze, en acabar-se l'assaig. La seva por d'estar prenyada havia desaparegut com si s'acabés de despertar d'un malson.</p>	<p>(p. 124) Al cap d'una estona la noia es va trobar bevent la darrera copa de vi en una habitació freda i desordenada de Patchine Place, a la qual havien pujat per tres trams d'escalas de fusta molt brutes... [...]</p> <p>Ja havien tocat les tres quan Eveline, que se sentia dèbil, bruta i culpable, tornà a la seva habitació del Brevoort. Va prendre's una gran dosi d'oli de ricí, es va ficar al llit i es passà tota la nit pensant què diria a Freddy. S'hi havia citat per sopar a les onze, en acabar-se l'assaig. La seva por d'estar prenyada havia desaparegut com si s'acabés de despertar d'un malson.</p>
<p>(p. 191) —Tornem, Dick. Estic boja per tu, però no m'havies d'haver esquinçat les bragues... Ets exasperant —féu (sic), i es posà a riure.</p> <p>—Quan no es vol acabar una cosa, no s'ha de començar —es queixà ell—. Les dones sou terribles llevat de les putes... Amb elles [s]empre se sap com acabarà la cosa. (Ibidem)</p>	<p>(p. 355) —Tornem, Dick. Estic boja per tu, però no m'havies d'haver esquinçat la roba... Ets exasperant —féu (sic), i es posà a riure.</p> <p>—Quan no es vol acabar una cosa, no s'ha de començar —es queixà ell—. Les dones sou terribles... [...]¹⁵</p>

Un cop concedida l'autorització definitiva el 5 de juliol, l'obra de Dos Passos va ser incorporada a El Balanci, el mateix any, com a número 30.¹⁶

15. John Dos Passos, *L'any 1919*, Barcelona: Edicions 62, 1967.

16. Bernardo Crespo també va iniciar els tràmits de *Diner llarg* el 1967. Atès que l'obra ja havia estat autoritzada en castellà el 1963, Mampel es va limitar a emetre un concís: «Autorizada sin tachaduras la versión castellana, procede mantenerla en la catalana». AGA, SC, expediente 6979, caixa 21/18378. Va ser inclosa a «El Balanci» el mateix any, com a número 35.

5. CONCLUSIONS

Entre els anys 1963 i 1967, Manuel de Pedrolo va efectuar vint-i-quatre traduccions per a sis col·leccions de narrativa, de les quals onze van patir supressions o bé van ser primer denegades i posteriorment autoritzades. Com a escriptor, Pedrolo sempre es va mostrar combatiu amb el sistema establert; també, en la seva faceta de traductor: especialment a l'hora de triar els textos que traduïa (privilegi del qual normalment gaudien els autors més reputats). En aquest sentit, és evident la predilecció que sentia per la novel·la negra, atès que moltes de les obres traslladades corresponen a aquesta tipologia.

La naturalesa dels textos que va traduir és palesa per les supressions que s'hi van efectuar, en molts casos, per causa de moral sexual i de política. L'examen dels passatges contrastats posa de manifest que en pocs casos practicava l'autocensura, en tant que habitualment feia una traducció força literal dels passatges més controvertits i les «esmenes» s'havien de dur a terme després dels processos de censura. Aquesta particularitat, així com l'animositat de l'esfera franquista envers el traductor, són palpables en els mots que li va dedicar Mampel en redactar l'informe per a *La nit es mou*, de Henri Michaux («La traducción es del “amigo” Pedrolo, lo cual podría dar pie a otras interpretaciones torcidas»),¹⁷ que corroboren, a més, que la fama de l'escriptor ja era amb escreix coneguda.

Cal assenyalar, tanmateix, que no tots els censors se n'havien format la mateixa opinió, atès que en un informe redactat el desembre de 1964 per a l'obra *Homes i ratolins*, de John Steinbeck, el lector —de qui, malauradament, no en reconeixem la signatura— va deixar constància que la traducció catalana era «devida al excelente novelista Manuel de Pedrolo».¹⁸ No és un fet insòlit que els censors mostressin, en molts casos, discrepàncies. L'arbitrarietat dins el sistema jeràrquic de la censura era, de fet, habitual. En trobem un exemple en el procés de *Senyor de les mosques*, de William Golding (que inicialment va ser

17. AGA, SC, expedient 1384, caixa 21/17111.

18. AGA, SC, expedient 6591, caixa 21/15633. L'expedient d'*Homes i ratolins* no ha estat inclòs a l'article pel fet que l'obra va ser autoritzada sense supressions.

autoritzada, després prohibida, i una altra vegada aprovada), o el de *L'any 1919*, de John Dos Passos (que el 1965 havia obtingut un veredicte favorable i que el 1967 va ser denegada i després autoritzada amb un bon nombre de supressions).

Sigui com vulgui, i malgrat les mutilacions que van patir algunes de les obres que Manuel de Pedrolo va traduir, és clar que la seva labor en la recuperació de la traducció en català (de bracet de les nombrosíssimes obres que va crear), va contribuir a enriquir la literatura catalana.

BIBLIOGRAFIA

- ABELLÁN (1980): Manuel L. Abellán, *Censura y creación literaria en España (1939-1976)*, Barcelona: Península.
- ALBERTÍ (1996): Santiago Albertí, «Una incidència de censura de Manuel de Pedrolo», *Urtx*, 6, ps. 225-229.
- ARBONÈS (1980): Jordi Arbonès, *Pedrolo contra els límits*, Barcelona: Aymà.
- ARBONÈS (1995): «La censura sobre les traduccions a l'època franquista», *Revista de Catalunya*, 97, ps. 87-96.
- BACARDÍ (2012): Montserrat Bacardí, *La traducció catalana sota el franquisme*, Lleida: Punctum.
- BACARDÍ & GODAYOL (2017): Montserrat Bacardí i Pilar Godayol (ed.), *Traducció i franquisme*, Lleida: Punctum.
- CASTELLET (1987): Josep M. Castellet, «Memòries poc formals d'un director literari», dins *Edicions 62. Vint-i-cinc anys (1962-1987)*, Barcelona: Edicions 62, ps. 23-105.
- CISQUELLA, ERVITI & SOROLLA (2002): Georgina Cisquella, José Luís Erviti i José A. Sorolla, *La represión cultural en el franquismo. Diez años de censura de libros durante la Ley de Prensa (1966-1976)*, Barcelona: Anagrama.
- COCA (1991): Jordi Coca, *Pedrolo perillós?*, Barcelona: Edicions de la Magrana.
- COLL-VINENT, EISNER & GALLÉN (2011): Sílvia Coll-Vinent, Cornèlia Eisner i Enric Gallén (eds.), *La traducció i el món editorial de postguerra*, Lleida: Punctum.

- CORNELLÀ-DE TRELL (2010): Jordi Cornellà-Detrell, «Traducció i censura en la represa cultural dels anys 1960», *L'Avenç*, 359, ps. 44-51.
- FONTCUBERTA (2007): Joan Fontcuberta, «Pedrolo i La Cua de Palla», *Quaderns. Revista de Traducció*, 14, ps. 49-55.
- GALLOFRÉ (1991): Maria Josepa Gallofré, *L'edició catalana i la censura franquista (1939-1951)*, Barcelona: PAM.
- GARCIA (1992): Xavier Garcia (ed.), *Rellegir Pedrolo*, Barcelona: Edicions 62.
- GARCIA (1997): Xavier Garcia (ed.), *Epistolari Manuel de Pedrolo (1960-1990)*, volum II, Lleida: Biblioteca Literària de Ponent.
- JAPRISOT (1965): Sébastien Japrisot, *Piège pour Cendrillon*, Paris: Éditions Denoël.
- LARRAZ (2014): Fernando Larraz, *Letricidio español. Censura y novela durante el franquismo*, Gijón: Trea.
- LLANAS (2007): Manuel Llanas, *Sis segles d'edició a Catalunya*, Vic: Eumo.
- MORÁN (2014): Gregorio Morán, *El cura y los mandarines (Historia no oficial del bosque de los letrados. Cultura y política en España, 1962-1966)*, Madrid: Akal.
- PARCERISAS (2007): Francesc Parcerisas, «Manuel de Pedrolo, introductor a Catalunya de la narrativa nord-americana contemporània», *Quaderns. Revista de Traducció*, 14, ps. 39-48.
- PEDROLO (1961): Manuel de Pedrolo, «Les lletres. Manuel de Pedrolo», *Serra d'Or*, 7, p. 14.
- PEDROLO (1978): «El meu gra de sorra a la història de la censura», *Serra d'Or*, 226 -227, ps. 43-44.
- PEDROLO (1994): *El llegir no fa perdre l'escriure*, Xavier Garcia (ed.), Lleida: Pagès.
- PEDROLO (1997): *Epistolari*, Xavier Garcia (ed.), Lleida: Universitat de Lleida.
- PIJUAN VALLVERDÚ (2007): Alba Pijuan Vallverdú, «Anàlisi del mecanoscrit i la correcció de la traducció de Manuel de Pedrolo de *Llum d'agost*», *Quaderns. Revista de Traducció*, 14, ps. 57-66.
- PIJUAN VALLVERDÚ (2008): «Manuel de Pedrolo, traductor», *Quaderns Pedrolians*, 1, ps. 47-57.

- RUIZ BAUTISTA (2008): Eduardo Ruiz Bautista (coord.), *Tiempo de censura. La represión editorial durante el franquismo*, Gijón: Trea.
- SOPENA (2013): Mireia Sopena, «“Con vigilante espíritu crítico”. Els censors en les traduccions assagístiques d’Edicions 62», *Quaderns. Revista de Traducció*, 20, ps. 147-161.
- VALLVERDÚ (1975): Francesc Vallverdú, *L’escriptor català i el problema de la llengua*, Barcelona: Edicions 62.
- VAN DEN HOUT-HUIJBEN (2015): Lidwina M. van den Hout-Huijben, *El rojo crítico. Expansión de la literatura catalana bajo censura (1962-1977)*, Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- VILARDELL (2016): Laura Vilardell (ed.), *Traducció i censura en el franquisme*, Barcelona: PAM.

ANNEX. TRADUCCIONS CENSURADES DE MANUEL DE PEDROLO

- Sébastien Japrisot, *Parany per a una noia*, Barcelona: Edicions 62, 1963.
- James M. Cain, *El carter sempre truca dues vegades*, Barcelona: Edicions 62, 1964.
- John Dos Passos, *El parallet 42*, Barcelona: Edicions 62, 1966.
- William Golding, *Senyor de les mosques*, Barcelona: Edicions 62, 1966.
- Henri Michaux, *La nit es mou*, Barcelona: Roca, 1966
- Henry Miller, *Un diable al paradís*, Barcelona: Edicions 62, 1966.
- John Dos Passos, *L’any 1919*, Barcelona: Edicions 62, 1967.
- Erskine Caldwell, *El petit camp de Déu*, Barcelona: Edicions 62, 1967.
- Jack Kerouac, *Els pòtols místics*, Barcelona: Aymà, 1967.
- Muriel Spark, *El punt dolç de la senyoreta Brodie*, Barcelona: Edicions 62, 1967.
- Lawrence Durrell, *Justine*, Barcelona: Aymà, 1969.

HISTÒRIES DE VIDA LINGÜÍSTICA: EUROPA CENTRAL, NORD-AMÈRICA I CATALUNYA

LINGUISTIC LIFE STORIES: CENTRAL EUROPE, NORTH AMERICA AND CATALONIA

EMILI BOIX-FUSTER

Centre Universitari de Sociolingüística i Comunicació,
Universitat de Barcelona, Linguapax Dept. de Filologia Catalana
i Lingüística General. Facultat de Filologia i Comunicació

Gran Via de les Corts Catalanes, 585, 08007 Barcelona

Tel. 661047422

eboix@ub.edu

ORCID ID: 0000-0002-9104-2614

Resum

En primer lloc es presenten tant la definició de les històries de vida com alguns precedents rellevants en aquest tipus de recerca qualitativa, des de sant Agustí fins a l'actualitat passant per William I. Thomas i Florian Znaniecki, Martí de Riquer, el Marc europeu comú de referència per a les llengües, el grup GELA, i el grup PLURAL, Carles Feixa i Joan Carles Mèlich. Totes aquestes recerques i propostes ajuden a entendre l'ontogènesi i la filogènesi de les competències, les ideologies i els usos lingüístics, és a dir, llur evolució al llarg d'una vida i al llarg de diferents generacions. En el nucli de l'article es comparen les històries de vida lingüística a l'Europa central, Amèrica del Nord i Catalunya a partir d'una selecció de fragments de vint-i-vuit obres, sobretot literàries, que exemplifiquen respectivament la vitalitat plurilingüe de l'Europa central, l'anglicització dels immigrants que arriben a l'Amèrica del Nord i les contradiccions sociolingüístiques de Catalunya. A Catalunya apareixen tant mostres de nativització profunda del castellà en sectors populars i en les classes altes, com mostres de lleialtat envers la llengua catalana.

Paraules clau

Històries de vida lingüística, Europa central, Amèrica del Nord, Catalunya, català, castellà

Abstract

First of all, several definitions of linguistic stories and some earlier thinkers on them are presented, including Saint Augustine, William I. Thomas and Florian Znaniecki, Martí de Riquer, the Common European Framework of Reference for Languages, the research groups GELA and PLURAL, Carles Feixa and Joan Carles Mèlich. All these studies and proposals help us to understand the ontogenesis and the phylogenesis of language competence, language uses

and language ideologies across lifetimes and generations. The core of the article discusses the linguistic stories from 28 sources, mostly literary, from three areas: Central Europe, North America and Catalonia. Deep plurilingual vitality is found in central Europe, a powerful trend towards anglicisation in North America and a vernacularisation process in favour of Spanish in Catalonia today, even though social groups loyal to the autochthonous Catalan language still remain.

Key Words

Linguistic life stories, Central Europe, North America, Catalonia, Catalan, Spanish.

1. HISTÒRIES DE VIDA LINGÜÍSTICA

Com tothom, soc la suma de les meves llengües —la llengua de la meva família i la meva infantesa, de la meva família i dels meus amics, dels meus amors i de l'ample món, més gran i canviant— tanmateix potser tendeixo a ser més conscient de les esclertes que les separen i dels maons que les formen. (HOFFMAN 1989: 273)¹

Així exposa una canadenc-polonesa la multiplicitat de sensacions que poden fer despertar les llengües al llarg de la seva vida transhumant. El plurilingüisme es manifesta en mil tonalitats, que LEE (2003: 79) exemplifica a partir del relat de la immigració d'un coreà als Estats Units. El repertori plurilingüe d'aquest protagonista li permet l'expressió de múltiples matisos mitjançant tota mena de marques transcòdiques, des d'interferències fins a alternances i tries de llengua: «Aquesta vegada es va posar a parlar en anglès. De tant en tant quan em volia amagar alguna cosa i no mentir-me triava l'anglès. Passava a l'anglès quan discutia amb la meva mare i això la feia enrabiarse i ella li suplicava: No, no!».

1. Llevat dels fragments en castellà, tradueixo tots els altres textos també en llengua estrangera al català.

1.1. Una definició de les històries de vida

Podem començar triant una possible definició de les històries de vida, de les quals les històries de vida lingüística són un subconjunt. Una història de vida sol ser una construcció que fa la persona d'ella mateixa a través d'un exercici d'introspecció en el qual explora idees i sentiments propis, molt sovint mitjançant textos ectòpics. Ectòpics perquè la majoria de vegades la història de vida (la lingüística també) ve desencadenada per un procés de canvi vital, molt sovint una migració. Aquest interès per la subjectivitat és actualment compartit per molts historiadors *tout court* (TRAVERSO 2021).

Les històries de vida proporcionen esquemes d'intel·ligibilitat, perquè el passat no es mou sinó que el movem: «només a través de la textualització pot un “conèixer” la seva vida. El procés de textualització de la vida és complex; és una interminable interpretació i reinterpretació (BRUNER & WEISSER 1995: 187). La majoria dels fragments que comentem a continuació té un biaix: són productes d'homes de lletres, la intensa consciència metalingüística dels quals és poc usual. Com a mínim per a ells, és certa l'afirmació de MARGARIT (2018: 247) en les seves memòries: «la nostra història és la de les nostres paraules».

1.2. Vies de coneixement biogràfic

En el món occidental, la fita fundadora de la meditació biogràfica és Agustí d'Hipona, sant Agustí (354-430 d.C.). Amb les seves *Confessions* (entre el 413 i el 426/427 d.C.) (AGUSTÍ 1989) inaugura el treball intel·lectual entorn del que ell anomena tan bellament «els palaus de la memòria»:

Tot això passa dins de mi mateix, en l'ingent palau de la meua memòria. És allí, en efecte, que tinc a l'abast el cel i la terra i el mar i totes les impressions que n'he pogut rebre, fora d'aquelles que he oblidat. És allí que em trobo també a mi mateix, que em torno a recordar de mi mateix, de les coses que he fet, del temps i del lloc en què les he fetes i de la sensació que provava en fer-les. (AGUSTÍ 1989: 242)

Han transcorregut molts segles des de sant Agustí i ara volem destacar les aportacions recents de què som més deutors en aquest treball. En primer lloc, sobresurt la immensa investigació de THOMAS & ZNANIECKI (1918-1919) sobre els emigrants polonesos al Chicago del començament del segle XX, que demostrà (THOMAS & ZNANIECKI 1978: 295, citat per FEIXA 2018: 19) que «a efectos de análisis sociológico, la superioridad de los documentos vitales sobre cualquier otro tipo de material se hace evidente». En segon lloc, una font inspiradora sobre les històries de vida als nostres països de llengua catalana és l'obra innovadora de Martí de RIQUER (1979) *Quinze generacions d'una família catalana*. Gràcies a la documentació històrica de molts segles ençà de què disposa la família Riquer, el romanista va poder resseguir-hi amb detall les tries lingüístiques del català i del castellà en la vida quotidiana. En tercer lloc, han esperonat molt aquesta revisió de les històries de vida lingüística les iniciatives del grup GELA (UB). En quart lloc, ha estat molt motivadora la feina del grup PLURAL, també de la UB, que se serveix dels relats de vida lingüístics en la formació inicial de mestres per a augmentar-ne la competència plurilingüe metalingüística. Tots dos grups universitaris han estat influïts pel *Marc europeu comú de referència per a les llengües: Aprender, enseñar, evaluar* (2002, or. 2001), que també convidava a treballar les biografies lingüístiques.

Ja més endavant, ha estat útil la lectura de FEIXA (2018), *La imaginación autobiográfica. Las historias de vida como herramienta de investigación*, perquè el seu autor s'ha servit de l'entrevista per a construir històries de vida de joves. Aquesta tria generacional ha plantejat fins a quin punt aquestes franges joves tenen consciència biogràfica, atesa la seva curta edat. Com se sol atribuir a KIERKEGAARD, «[L]a vida només es pot entendre mirant cap enrere, però només es pot viure mirant cap endavant». Finalment, ens han estimulat les recerques des de la Universitat de Girona d'IGLESIAS (2016) i MÈLICH (2019), que han mostrat com la bona literatura ajuda a entendre les subtilitats del comportament humà (el lingüístic també).

Les (auto)biografies i les (bones) obres literàries, molt més que les recerques quantitatives, ens il·luminen sobre les emocions que provoquen les llengües. Com deia RODRÍGUEZ (1983: 93) a *Hunger of Mem-*

ory. *The Education of Richard Rodríguez*: «En trobar paraules públiques per a descriure els propis sentiments, un pot descriure's a si mateix. Hom pot anomenar allò que abans restava fosc». Ho resumeix també clarament PÉREZ-FIRMAT (2003) (*apud* PAVLENKO 2005: 22): «Les llengües no solament inspiren lleialtat, sinó que també provoquen por, odi, ressentiment, gelosia, amor, eufòria —tota la gamma de sensacions humanes». Pérez-Firmat donaria la raó al conegut i debatut aforisme de Blaise Pascal: «El cor té les seves raons que la raó no coneix».

A la nostra Mediterrània catalana les llengües inquieten el cor de força gent. Com bé deia GIBERT (2012: 12), «en situacions de vulnerabilitat, siguin o no lingüístiques, les emocions ens empaiten de debò». Podem exemplificar l'expressió d'emocions envers les llengües, a Catalunya, des de l'experiència d'una periodista de primera llengua castellana, Maruja TORRES (1997: 39), que rememora la seva infància i adolescència al Raval barceloní, i els sentiments que li despertaven les dues llengües que coneix més: «El catalán, un idioma que nunca será como mi piel, pero sin cuya existencia no puedo sentirme a gusto en mi piel». Per a Torres, el català no és la primera llengua, però sí és una llengua amb la qual se sent identificada. Em sembla que el procés emocional d'identificació és molt més complex que el d'identitat. Com assenyala DERRIDA (2017: 43), un jueu algerià que va viure intensament l'alteritat, «l'anamnesi autobiogràfica pressuposa la identificació. No pas la identitat, justament. Una identitat mai no ve donada, no es rep ni s'assoleix, no. Només es pateix el procés interminable, indefinidament fantasmal de la identificació».² Un bon exemple d'emocions lingüístiques, en aquest cas d'animadversió, és el generat pel record nefast de l'alemany, encara identificat amb l'Holocaust, que és recurrent en una novel·la eslovena (PAHOR 2004: 29): «Però ara sé que també hauria estat capaç d'aprendre bé l'alemany si no fos que li tenia una aversió instintiva. Els meus teixits, les meves cèl·lules, tot el que soc, es rebel·lava simultàniament en contra».

2. Anamnesi, segons el DIEC és «part de la història clínica d'un malalt que recull, d'ell mateix o d'altres persones, els antecedents familiars, fisiològics, patològics, etc. amb vista a la diagnosi».

2. LA COMPARACIÓ D'HISTÒRIES DE VIDA LINGÜÍSTICA

Estic convençut que la comparació enriqueix la comprensió dels capteniments lingüístics. Per aquesta raó he triat tres zones del món occidental per a confrontar-ne algunes biografies lingüístiques que he anat espigolant en les meves lectures els darrers més de deu anys de docència universitària. He triat els textos que, en la meva opinió, il·luminen més la relació profunda entre les llengües i les emocions i experiències dels parlants. No puc doncs pretendre analitzar una mostra representativa de textos. Tampoc analitzo les moltes narratives biogràfiques en què la llengua i les llengües són absents, les memòries dels monolingües o dels allunyats de dèries filològiques.

2.1. L'Europa central: la centralitat del plurilingüisme

En primer lloc, destaco i comento quatre fragments autobiogràfics de l'Europa central. El primer representant, el memorialista ELIAS CANETTI (1985, or. 1977: 46), reflecteix i sobretot valora com a indispensable el plurilingüisme de la Bulgària en què va créixer:

Se'n parlava sovint, dels idiomes; en la nostra ciutat ja se'n parlaven set o vuit de diferents, tothom entenia una mica de tot, només les noiets que venien dels pobles parlaven tan sols búlgar i per això se les considerava beneïtes. Tothom comptava els idiomes que sabia, era important dominar-ne molts perquè amb aquestes nocions es podia salvar o bé la pròpia vida o la d'altres persones.

En segon lloc, ressaltó George STEINER (2018: 120), un centreeuropeu d'origen jueu com Canetti, esdevingut nord-americà, que critica el monolingüisme del seu nou país:

Les anomenades doctrines progressistes de l'educació i la psicologia infantil, sobretot als Estats Units, s'han oposat a tot multilingüisme precoç. El més o menys conscient xovinisme i la pressió per la integració ètnica que han estat operatius en aquesta pedagogia són obvis. S'ha

de fer del nen un ciutadà monoglot, purgat del seu passat d'immigrant, netejat del llegat socialment i professionalment inhibitor que li han deixat unes cultures alienes i inferiors. Un anglès americà estandarditzat omnipresent des del naixement, assegurarà l'accés a l'escala mecànica del patriotisme i l'èxit, a aquella hegemonia de valors i desitjos que la manera de viure nord-americana, increïblement imitada, ha arribat a exercir sobre la major part de la Terra.

Més endavant, el mateix STEINER (2018: 129) fa una invitació molt brillant a la riquesa del plurilingüisme: «Els algorismes formals d'una gramàtica universal tenen tanta relació amb la prodigalitat immensa i la diferenciació de les llengües humanes després de Babel, com la taxidèrmia amb un lleó en acció».

En tercer lloc, MANEA (2008: 23), un escriptor romanès que emigra a França, ens recorda que «per a l'escriptor, un exiliat per excel·lència, la llengua és la seva placenta [...] Però m'havia endut la llengua: duia la casa a sobre com un cargol. Ella continuaria sent, per a mi, el primer i l'últim refugi, la llar immutable de la infantesa, el lloc de la supervivència». Aquesta llengua de l'exiliat, com el déu Janus, és ambivalent (MANEA 2008: 28):

La llengua produeix i acull tant les injúries emmetzinades per l'odi com la metamorfosi meravellosa, el contrast entre la mandra mental i el llamp creador. El foc d'on irradia l'art conté també bubons i pus, de manera que allò inefable que se'n destil·la ha de ser considerat encara més miraculós i benèfic.

En quart lloc, KRISTOF (2005: 25), un emigrant magiar que es muda a la Suïssa francòfona, percep que perdent l'hongarès malversa una part del seu esperit i es distancia de les seves arrels:

És així com, a l'edat de vint-i-un anys, en arribar a Suïssa, i totalment per atzar en una ciutat on es parlava el francès, em trobo amb una llengua per a mi totalment desconeguda. És aquí on comença la meua lluita per conquerir aquesta llengua, una lluita llarga i acarnissada que durarà tota la meua vida. Parlo francès des de fa més de trenta anys, l'escric des de fa vint anys, però encara no en sé prou. El parlo amb errors i només el puc escriure amb l'ajuda de diccionaris consultats

amb assiduitat. És per aquesta raó que jo dic que el francès és també una llengua enemiga. I hi ha encara una altra raó, i és la més greu: aquesta llengua està eliminant la meua llengua materna.

2.2. L'Amèrica del Nord: l'aculturació cap a l'anglès

A l'Amèrica del Nord, fonamentalment de matriu anglosaxona, la immigració ha contribuït decisivament a crear tant els Estats Units com el Canadà. Aquesta immigració inicialment ha estat europea i des de la segona part del segle XX, majoritàriament llatinoamericana. Un tret sociolingüístic clau d'aquesta darrera immigració és l'adopció, més aviat o més tard, de l'anglès: l'aculturació cap al *mainstream* és evident. I aquest procés de canvi té un preu. La llengua autèntica (WOODLARD 2016) inicial s'esmicola i acaba perdent-se. RODRÍGUEZ (1983), a *Hunger of Memory. The Education of Richard Rodríguez*, descriu gràficament aquesta erosió de la llengua privada en favor de l'anglès:

L'espanyol, la llengua que em semblava una llengua privada. (RODRÍGUEZ 1983: 15)

A mesura que nosaltres, els nens, apreníem més i més l'anglès, passàvem a compartir menys i menys mots amb els nostres pares. (RODRÍGUEZ 1983: 23)

He seleccionat fragments de biografies on la llengua apareix a la superfície del discurs. Evidentment n'hi ha d'haver moltes on la llengua no és objecte d'anàlisi, però on l'aculturació cap a l'anglès dels escriptors llatinoamericans, els *hispanics*, és indiscutida (ALVÁREZ 1992, SANTIAGO 1993, VARGAS 2019, com a exemples). El títol de la primera d'aquestes tres biografies, entorn de l'aculturació dels dominicans als Estats Units, és prou explícit: *How the García Girls Lost their Accents* ('Com les noies García van perdre els seus accents').

DORFMAN, un escriptor xilè, d'arrels ídix i russes, també acaba emigrant als EUA i adoptant-ne l'anglès com a llengua d'expressió literària. La seva narració autobiogràfica reflecteix tant una gran competència plurilingüe familiar, característica de molts jueus com ell (DORFMAN 1998: 18: «una família sofisticada en les arts de les llengües,

una sofisticació que acabaria salvant la seva vida unes quantes vegades») com una experiència de desarrelament, que desembocaria en l'assimilació a la cultura nord-americana.

DORFMAN viu a cavall entre dues llengües i cultures. D'una banda, el castellà era la llengua d'herència: «Sentia una onada de simpatia per les víctimes que, com jo, havien estat desposseïdes de la llengua, que va donar sentit a les seves vides» (p. 107). D'altra banda, la balança entre les dues llengües en contacte i conflicte s'inclina cap a l'anglès perquè aquesta llengua li arriba «des de totes les direccions» (p. 41); «l'anglès havia esdevingut l'instrument eficient que expressava la meua intimitat, el regne interior» (p. 86). Però aquesta aculturació tenia un cost. El mateix Dorfman recorda que molts dels que es van veure forçats a aprendre la llengua dels més poderosos «van córrer el risc de dur una doble vida, la seva ansietat, la seva riquesa, la seva bogeria» (p. 42). El desenllaç afavoreix doncs l'anglès, «la llengua que em van donar que encara és la llengua que faig servir per a entendre el món» (p. 153).

Aquesta ambivalència identitària és descrita magistralment per HOFFMAN (1989), una adolescent, també jueva, que, des de la seva Polònia comunista, arriba a Vancouver (Canadà). Hoffman s'enfronta a la dificultat dels nivells de llenguatge en l'anglès que malda per aprendre:

Potser el nus addicional que escanya la meua veu és la ràbia. M'enfurismo per la personalitat falsa en què em trobo entaforada, com si portés un vestit d'astronauta maldestre i estret. M'enfurismen els meus amics adolescents perquè no hi veuen més enllà de l'aparença, no reconeixen la dansarina de peus lleugers que soc. Només saben veure-hi aquesta criatura que sembla un elefant, que massa sovint sembla que sona com si fes discursos. (HOFFMAN 1989: 119)

Hoffman, també escriptora, percep profundament els límits en les possibilitats d'expressió de la seva subjectivitat quan vol fer-ho en anglès:

Volem trobar-nos com a casa en la nostra llengua. Volem ser capaços de donar-nos acuradament i totalment veu a nosaltres mateixos i a la nostra visió del món [...] La meua mare em diu que m'estic tornant «angle-

sa». El que em diu em fereix perquè sé que el que em diu vol dir que m'estic tornant freda. No em sento pas més freda del que era abans, però estic aprenent a ser menys forassenyada. (HOFFMAN 1989: 146)

Aquest procés d'aculturació pot arribar a comportar l'anomia:

Com que em manca una veu pròpia, les veus dels altres m'envaeixen com si jo fos un ventríloc silenciós [...] Com un turista en una nova ciutat, que no viu en una barriada concreta i que, per tant, sempre percep la ciutat com un tot, una immigrant assimilada a mitges, estic confrontada sempre amb la Cultura. (HOFFMAN 1989: 220)

2.3. Catalunya: nativització del castellà i lleialtat envers el català

Dins del Principat exemplificarem ideologies lingüístiques que traspuen a les històries de vida de diferents sectors: en les classes altes barcelonines, en les classes mitjanes i populars catalanes, i en els castellans populars. Un tret transversal en aquests tres sectors socials és, amb matisos, l'arrelament i nativització del castellà.

En primer lloc, TODO (2017: 9-10) descriu un procés familiar de castellanització avortat, per una aparent lleialtat lingüística en la seva burgesia barcelonina:

Em refereixo al costum que s'havia estès entre alguns sectors de la burgesia barcelonina, després de la Guerra Civil, d'expressar-se en castellà fins i tot en l'àmbit estrictament familiar, en contrast amb l'ús lingüístic que havia sigut habitual des de molt temps enrere, i que consistia a parlar català a casa i reservar el castellà per a la vida social, els negocis i el tracte amb el servei quan n'hi havia [...] alguns pares van imaginar-se que fer servir amb els fills aquella llengua que feia molts anys que usaven en altres àmbits era una manera de propiciar un futur més homogeni, menys problemàtic i en definitiva menys perillós.

Però es produeix un capgirament i la família reprèn el català com a llengua d'ús (també a TODO 2017: 11):³

3. Vegeu BATLLORI (2000) per a un cas similar.